

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

MINDAUGAS K L O V A S

Lietuvos istorijos institutas

VILNIAUS MIESTO IŽDAS 1647–1794 M. PAJAMŲ–IŠLAIDŲ KNYGŲ DUOMENIMIS

ANOTACIJA Straipsnyje tiriamas Vilniaus miesto magdeburginės dalies išdas. Siekiama nustatyti iki 1655 m. Maskvos okupacijos galėjusį būti pajamų dydį ir pagrindines pajamų–išlaidų tendencijas XVII a. antroje pusėje – XVIII a. pabaigoje.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: XVII–XVIII a. Vilnius, išdas, finansai, ūkis.

Įvadas

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau – LDK) patyrė du tragiškiausius periodus, kurie yra sietini su XVII a. vidurio Maskvos okupacija ir XVIII a. pradžioje vykusiu Šiaurės karu bei abu šiuos karinius konfliktus lydėjusiomis maro epidemijomis. Pirmuoju atveju valstybė neteko kone pusės gyventojų, antruoju jų sumažėjo dar trečdaliu¹. Vilnių – LDK politinį, administracinį, kultūrinį, religinį ir ekonominį centrą – minėtos negandos užgulė visu savo svoriu. 1655–1661 m. miestą nuniokojo kariuomenė, gaisras ir maras, didelė dalis miestiečių pabėgo į Prūsiją². Istorikų nuomone, iki Maskvos okupacijos

¹ Plg.: *Lietuvos istorija*, t. 6: G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius, 2015, p. 121–126; *Lietuvos istorija*, t. 7, d. 1: Z. Kiaupa, *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius, 2005, p. 254.

² J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968, p. 164–169; taip pat žr.: E. Meilus, Rusų okupacinė valdžia Vilniuje 1655–1661 m., *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono: prof. Broniaus Dundulio atminimui*, sud. I. Valikonytė, Vilnius, 2001, p. 278–295. Maskvos okupacijos laikotarpis plačiai nušviestas dokumentų publikacijose: *XVII a. vid. Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1–4, sud. E. Meilus, Vilnius, 2011–2015.

Vilniuje galėjo būti 14–25 tūkst. gyventojų³. XVIII a. pradžioje miestą kelis kartus užėmė Švedijos ir Maskvos kariuomenės, jį nuniokojo gaisras ir maro pandemija⁴. Praėjus vos keliems dešimtmečiams, 1748 ir 1749 m. mieste kilo dar du dideli gaisrai, nuo kurių nukentėjo didžioji miesto dalis⁵. XVIII a. antroje pusėje stebimas bendras LDK pakilimas, sparčiai daugėjo gyventojų, o 1790 m. buvo viršytas „prieštvaninis“ demografinis lygis ir apgyvendinimo tankumas⁶. Vilnius taip pat ėmė atsigauti, pradėjo gerėti ekonominė situacija, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje mieste galėjo gyventi 17–25 tūkst. žmonių, t. y. buvo pasiektas „prieštvaninis“ demografinis lygis⁷. Tokie staigūs LDK sostinės istorijos vingiai dar laukia išsamių tyrimų. Šiame straipsnyje siekiama apčiuopti sostinės ūkio „pulsą“ minėtų negandų bei sąlyginės ramybės metu, pasitelkiant magdeburginės jurisdikos⁸ išdo analizę. Tikslas – nustatyti Vilniaus miesto magdeburginės dalies pagrindines pajamų ir išlaidų tendencijas 1647–1794 m. Visų pirma siekta nustatyti apytikslį „prieštvaninį“ Vilniaus miesto gautų pajamų dydį ir išanalizuoti XVII a. antrosios pusės – XVIII a. miesto pajamas ir išlaidas. Straipsnyje apžvelgiamos bendros pajamų ir išlaidų tendencijos, išdo balansas, leidžiantys nustatyti išdo „reakciją“ į karus, gaisrus ir maro epidemijas. Taip pat pateikiamas priedas „Vilniaus miesto pajamų–išlaidų suvestinė“.

Trūkstant istorinių šaltinių, nušviečiančių Vilniaus finansų būklę, miesto išdas tirtas tik nuo XVII a. vidurio⁹. Marijos Łowmiańskos tyrimas parodė, kad po 1646–1647 m.

³ Šiuo klausimu plačiai diskutuota, apibendrintas diskusijas žr.: J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, min. veik., p. 54; *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne*, op. D. Frick, Warszawa, 2008, s. XX; M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006, p. 17–18.

⁴ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, min. veik., p. 176–178.

⁵ Gaisrų aprašymai perspausdinti: M. Baliński, *Dawna akademia wileńska. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*, Petersburg, 1862, s. 469–481, 491–499.

⁶ *Lietuvos istorija*, t. 7, d. 1, p. 257.

⁷ J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, min. veik., p. 214.

⁸ Vilniaus miestą sudarė skirtingos jurisdikos – magdeburgijos, Vilniaus vyskupo, Vilniaus kapitulos, unitų metropolitų, pilies, įvairių vienuolynų. Taip pat dalis bajorų posesijų ar dvarų nepriklausė jokiai jurisdikai, jie buvo pavaldūs žemės teismui. Iš didikų žinoma tik Radvilų jurisdika. Pagal 1790 m. sudarytą „privaičių“ jurisdikų inventorių, be magdeburginės, Vilniuje buvo 15 jurisdikų (*Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 458, ap. 1, b. 318). Šiame straipsnyje sąvoka „Vilniaus miestas“ vartojama kaip magdeburgijos jurisdikos sinonimas. Specialių atskirų jurisdikų tyrimų nėra daug. Paminėsime 2017 m. apgintą disertaciją, skirtą Vilniaus pilies jurisdikai: K. Frejlich, *Horodnicтво wileńskie i jego jurydyka w XVII wieku*, Warszawa, 2017. Taip pat žr.: J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, min. veik., p. 100–102; J. Jurginis, Reakcinis bažnytinių jurisdikų vaidmuo Vilniaus istorijoje, *Lietuvos istorijos instituto darbai*, t. 1, 1951, p. 102–115; M. Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai*, p. 23; M. Klovas, E. Meilus, O. Valionienė, Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI–XVIII a. apžvalga (rankraštis), prieiga per internetą: <http://www.istorija.lt/wp-content/uploads/2014/11/Vilniaus-senamiescio-posesiju-raidos-XVI-XVIII-a-apzvalga.pdf> [žiūrėta 2018 02 26], p. 40–45.

⁹ Vilniaus magistrato archyvas žuvo 1655 m. maskvėnams užimant miestą kilusio gaisro metu. Plačiau: A. Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 28–29.

komisarų dekretų iki Maskvos kariuomenės okupacijos ir ilgai po jos Vilniaus miesto įplaukų, pildžiusių miesto išdą, šaltiniai nesikeitė, o pati mokesčių sistema menkai tepakito nuo 1536 m. Žygimanto Senojo dekreto¹⁰. Istorikė apžvelgė 1647 m. miesto pajamų inventorių (*inwentarz prowentowy*) ir atskiras mokesčių grupes, aptarė jų kilmę, reikšmę ir kt.¹¹ Anot autorės, pagal šį inventorių miesto pajamos turėjo siekti 7146 kapas grašių nuo įvairių prekyviečių ir nuomojamų naudmenų. Pasitelkus 1663 m. pajamų knygą ir pridėjus tuo metu gautas pajamas iš svėrimo, pavartės ir kt., buvo nustatyta, kad XVII a. viduryje, iki Maskvos okupacijos, Vilniaus miesto pajamos galėjo siekti 10 tūkst. kapų grašių arba 20 tūkst. auksinų¹². Atkreiptas dėmesys į tai, kad XVII a. viduryje, prieš „tvaną“, Krokuvos miesto pajamos sudarė 21 540 auksinų.

Kiek daugiau istorikų dėmesio sulaukė XVII a. antrosios pusės laikotarpis „po tvano“ bei XVIII a., kuriuos kur kas lengviau nušviesti dėl santykinai gerai išlikusių šaltinių. Janas Obstas publikavo Vilniaus miesto magistrato pajamų–išlaidų knygas, kurios atspindėjo du skirtingus miesto raidos etapus¹³. Publikuoti du sąrašai: 1657 m. (pusės metų, iki maro) – okupacinio, nuosmukį patiriančio miesto laikotarpio ir 1688 m. – atsigavusio miesto pajamų–išlaidų pavyzdys. Istorikas pastebėjo, kad po okupacinio laikotarpio Vilniaus stagnacija tęsėsi iki aukštutinės pilies išvadavimo ir Lenkijos karaliaus bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Kazimiero Vazos atvykimo į Vilnių 1661 m., kai miestas pradėjo atsigauti ir gerokai padidėjo jo pajamos¹⁴. Autorius trumpai apžvelgė ir XVII a. antrosios pusės – XVIII a. Vilniaus miesto išdą pajamas, kurios jo skaičiavimu siekė 8–10 tūkst. auksinų, o išdas visą laikotarpį buvo gana stabilus, tik kartais išlaidos padidėdavo atvykus karaliui ir pan.¹⁵ Pastebime, kad šios išvados gana paviršutiniškos, nes išsami miesto pajamų–išlaidų analizė nebuvo atlikta.

XVIII a. antrosios pusės Vilniaus miesto pajamas ir išlaidas tyrė Danutė Blažytė. Ji ištyrė 9 pajamų–išlaidų knygas, apimančias 1751–1792 m. Pajamas suskirstė į 6 stambias grupes: 1) vartų mokestis, 2) grindinio mokestis, 3) matų ir saikų nuoma, 4) krautuvėlių, *kromų* ir prekystalių nuoma, 5) miestui priklausiusių namų, palivarkų, *karčemų* ir sandėlių nuoma, 6) mokestis už prekių svėrimą¹⁶. Anot autorės, didžiausią pajamų dalį

¹⁰ M. Ł o w m i a ņ s k a, *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Wilno, 1929 (perleista Poznań, 2005, puslapiai nurodomi pagal naują leidimą), s. 292.

¹¹ Ten pat, p. 292–313.

¹² Ten pat, p. 313.

¹³ J. O b s t, *Rachunki miasta Wilna, Litwa i Ruś*, z. VII–IX, Wilno, 1913, s. 77–186.

¹⁴ Ten pat, p. 81.

¹⁵ Ten pat, p. 82.

¹⁶ D. B l a Ź y t ė, Vilniaus miesto išdą pajamos ir išlaidos XVIII a. antroje pusėje, *Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės 1980 m. gegužė. Trečioji knyga*, Vilnius, 1980, p. 111.

sudarė vartų mokestis, kurį XVIII a. šeštajame dešimtmetyje buvo pasisavinęs Vilniaus vaivada, miestas atgavo jį 1764 m. Stebimas ženklus šio mokesčio augimas. 1764 m. jį sudarė 4 100 auksinų, o 1792 m. – 49 524 auksinai, tai rodo spartų prekybos augimą¹⁷. Įvertintas ir prekyviečių nuomos augimas devintajame dešimtmetyje, kuris susietas su platesnės miesto rinkos formavimusi¹⁸. Daroma išvada, kad „XVIII a. paskutiniajame ketvirtyje gerokai suaktyvėjo miesto ekonominis gyvenimas, atgijo amatai ir prekyba, mažėjo juridikų ekonominis uždaramas“¹⁹. Tiesa, istorikės pateiktoje lentelėje liko neįvertintas ir kitų pajamų augimas, pavyzdžiui, grindinio mokesčio, ir dar svarbiau, kai kurių pajamų mažėjimas, pavyzdžiui, iš miestui priklausiusių namų, palivarkų, smuklių ir sandėlių nuomos.

Minėtinas ir Stasio Samalavičiaus atliktas Vilniaus miesto krautuvių ir prekyviečių tyrimas. Remdamasis keliomis XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pajamų knygomis, jis nustatė tam tikras tendencijas: 1662 m. suskaičiavo mieste buvus 341 krautuvių ir parduotuvių, 1692 – apie 600, 1713 – 168 (smukimas siejamas su Šiaurės karu), 1731 – 271, 1749 – 926²⁰. Tačiau atkreipsime dėmesį į tai, kad pastarasis skaičius nėra tikslus, įsivėlė klaida. Skaičiuojant 1749 m. krautuves buvo pasitelktas 1719 m. padarytas 1647 m. inventoriaus nuorašas, kuris atspindėjo „prieštvaninę“ padėtį²¹, o „tikroje“ 1749 m. pajamų–išlaidų knygoje suskaičiuotume ne daugiau kaip 400 prekyviečių²².

Apibendrinant minėtus tyrimus svarbu pastebėti, kad jie sukoncentruoti į trumpesnę ar ilgesnę Vilniaus periodą, į vieną ar kitą istoriografinės problemos sprendimą, tačiau to neužtenka norint aiškiau nušviesti miesto išdoro raidą. Todėl nutarėme laikytis chronologinių rėmų, apimančių kone pusantro amžiaus – nuo 1647 iki 1794 m. (Rusijos imperijos okupacijos). Pirmoje straipsnio dalyje nustatytas Vilniaus miesto išdoro dydis vadinamuoju „prieštvaniniu“ laikotarpiu (1647–1655 m.) remiantis dviem svarbiausiais šaltiniais: 1647 m. miesto pajamų inventoriumi ir 1658 m. miesto valdžios carui pateiktu dokumentu, kuriuo informuota apie prieš okupaciją buvusias miesto pajamas. Antroje dalyje aptartos 1657–1794 m. miesto pajamų–išlaidų knygos, kurios yra svarbiausias šio laikotarpio miesto finansų istorinis šaltinis. Trečioje dalyje – pagrindinės pajamų tendencijos 1657–1794 m., o ketvirtyje – išlaidos bei biudžeto balansas.

¹⁷ Ten pat, p. 111.

¹⁸ Ten pat, p. 112.

¹⁹ Ten pat, p. 112.

²⁰ S. Samalavičius, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sud. A. Samalavičius, par. A. Ragauskas, Vilnius, 2011, p. 152–156 (skyrius „Amatininkų gaminių parduotuvės ir prekybininkų krautuviės“).

²¹ S. Samalavičius, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė*, p. 156, 51 nuoroda (*LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 72, l. 1–2).

²² *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 180.

1647–1655 m. Vilniaus miesto pajamos

Pagrindinis „prieštvaninio“ Vilniaus šaltinis miesto išdo dydžio nustatymui yra 1647 m. liepos 19 d. sudarytas miesto pajamų inventorių, kurio originalas nėra žinomas. Šiuo metu disponuojama keturiais 1647 m. inventoriaus nuorašais, įrašytais į 1715, 1719, 1721 ir 1739 m. Vilniaus miesto pajamų–išlaidų knygas²³. Nuorašai yra tapatūs, skiriasi tik kelios pavienės detalės ar žodžių rašyba. Pavyzdžiui, 1721 m. nuoraše yra vienas dalykinis skirtumas – jame nurodoma *28 lokci kuretnic*, o kituose – 20²⁴. Didžiausias skirtumas fiksuojamas 1739 m. nuoraše, kuriame įrašytos šios kituose nuorašuose „praleistos“, pajamos: *16 lokci oleynic po gr 30; z dwu wlok od P. Chwaliboga po kop 4*. Įdomus 1647 m. inventoriaus funkcionavimas XVIII a., nes jis buvo įrašomas menkai pakitęs, nors jau buvo skaičiuojama ne kapomis, o auksiniais, atsirado naujų mokesčių, pasikeitė mokesčių dydžiai. Remiantis 1647 m. inventoriumi negalima tiksliai nustatyti tų metų visų miesto pajamų, nes lieka nežinoma, kiek buvo surinkta nepastovių mokesčių, priklausiusių nuo prekybos intensyvumo ir kitų priežasčių. Todėl lieka neaiškios miesto pajamos iš svėryklos (*z wagi*), prekybos žuvimi (*z mieysc rybakow od wozu*), miltais prekiaujančių atvykėlių (*od gosci, ktorzy przywozac milte przedaiq*), vandentiekių namuose (*platu od rur domowych*), degtindarių (*platu od ban gorzalczanych*), vežikų, kurie vežioja vandenį ir kitką (*platu od furmanow co wodę etc. wozq*), mokesčio už vandenį ir prekystalius (*wkupnego od wody y od lokciow*), vyno saikų (*szrotowego od win*) ir pavarčių. Be šių pajamų, pagal 1715 m. nuorašą galima suskaičiuoti 4 630 kapų ir 28 grašius, o pagal 1739 m. – 4 662 kapas ir 28 grašius.

Daugiau duomenų apie „prieštvanines“ miesto pajamas suteikia 1658 m. rudenį carui reikalaujant Vilniaus miesto pareigūnų pateiktas sąrašas pajamų, gautų iki okupacijos²⁵. Iš esmės jame pateikti 1647 m. pajamų inventoriaus duomenys. Lyginant su minėtais

²³ 1715 (ten pat, b. 14, l. 1–2; plg.: vertimas į lietuvių k.: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. A. Baliulis, E. Meilus, Vilnius, 2001, p. 561–563; 1719 (*LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 72, l. 1–2), 1721 m. nuoraše (ten pat, b. 12, l. 1–2) ir 1739 (ten pat, b. 134, l. 35v–36). Taip pat XIX a. nuorašas: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUB RS*), f. 5, A40–7624, l. 3–14. M. Łowmiańska buvo žinomi šie trys nuorašai, iš kurių 2 šiandien lieka nenustatyti: 1) *w kopjarjuszku kupcow wil.*, k. 188 (tai – *Kopjarjusz kupcow wilenskich, R-pis Stowarzyszenia Kupcow Chrzescijan w Wilnie*. Šis dokumentas mums nėra žinomas); 2) *w Wil. Archiwum P., Ks. Nr. 2/536 (prowizor), str. 45–47, kopia z r. 1739* (dabar – *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 134, l. 35v–36); 3) *w Dyplomatarjuszku m. Wilna k. 81* (tai – *Codex diplomaticus Vilnensis 1387–1779, R-pis Bibl. Ord. Krasińskich w Warszawie Nr 256, katalogu 244*. Dokumentas tikriausiai žuvo 1944 m., kai buvo sunaikinta Krasińskich biblioteka) – M. Łowmiańska, min. veik., p. 256.

²⁴ *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 12, l. 1–2.

²⁵ *Роспись доходов с торговых пунктов и от оренды мельниц и домов города Вилнюса, XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 2: *1655–1661 m. rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai*, sud. E. Meilus, par. I. Gerasimova, E. Meilus, S. Žemaitis, Vilnius, 2011, nr. 355.

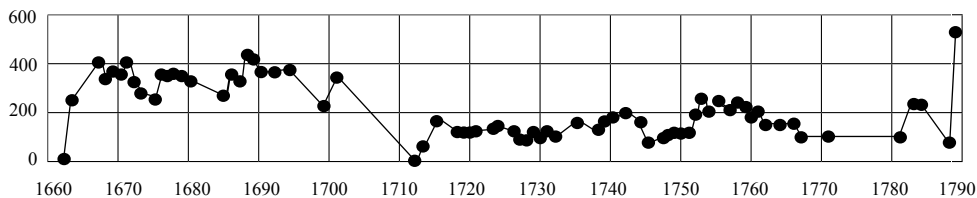
vėlesniais jo nuorašais, jam artimiausias – 1739 m. (fiksuojamasis vienas nedidelis skirtumas – 1658 m. nurodoma viena kruopininkės vieta mažiau). 1658 m. dokumentas svarbus tuo, kad jame pateikiama ir kiek daugiau duomenų apie kai kurias nepastovias pajamas, apie kurias kituose 1647 m. inventoriaus nuorašuose duomenų nėra. Jame įrašyta, kad prieš Maskvos okupaciją iš svėryklos buvo gaunama įvairiai – 3 tūkst., 2 600, 2 tūkst. kapų grašių, iš vandentiekio namuose – 200 kapų, mokesčio už vandenį ir prekystalius – 10, 5, 3 ar 1 kapą. Pagal 1658 m. pateiktus duomenis, prieš Maskvos okupaciją iš viso miestas galėjo gauti pajamų geriausiu atveju 7 871 kapą ir 48 grašius.

Kaip jau minėta, M. Łowmiańska, remdamasi šiuo šaltiniu, netiksliai nustatė, kad pagal ataskaitą carui Vilniaus pajamos iki okupacijos buvo bent 7145 kapos 52 grašiai. Atrodo, skaičiuojant įsivėlė klaida, nes susumavę M. Łowmiańskos lentelėje pateiktus duomenis gauname ne 7 145 kapos 52 grašius, o 7 746 kapos 52 grašius. Net ir pastaroji suma kiek nesutampa su mūsų atliktais 1658 m. duomenų skaičiavimais, matyt, ir čia bus netiksliai suskaičiuota arba istorikė naudojosi kokiu nors kitu mums nežinomu šio dokumento nuorašu. Pridėjusi prie minėtos sumos 1663 m. pajamų–išlaidų knygos duomenis apie įplaukas iš mokesčio už vyno saikus (*dochod z szynków*) ir pavartės, taip pat atsižvelgusi į nežinomas pajamas iš malūnų, tiltų, žvyro kasimo ir kt., M. Łowmiańska konstatavo, kad „prieštvaninės“ miesto pajamos galėjo siekti apie 10 tūkst. kapų arba 20 tūkst. auksinų²⁶.

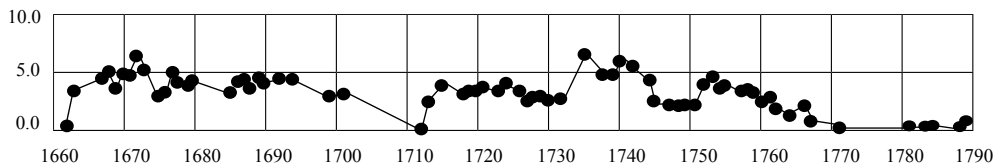
Remiantis 1658 m. dokumentu, lieka nežinoma tik nedidelė pajamų dalis iš: 1) prekybos žuvimi, 2) miltais prekiaujančių atvykėlių, 3) degtindarių, 4) vežikų, kurie vežioja vandenį ir kitką, 5) vyno saikų, 6) pavartės. Ištyrę XVII a. antrosios pusės – XVIII a. Vilniaus magistrato pajamų–išlaidų knygas nustatėme, kad bendrai šios pajamos 1662–1789 m. niekada neviršijo 600 auksinų per metus. Žemiau pateiktame 1 grafike matome, kad XVII a. antroje pusėje miestas iš jų gaudavo daugiausia, t. y. 250–450 auksinų, visą XVIII a. – 90–250 auksinų ir tik 1789 m. pakilo iki apytiksliai 538 auksinų. 2 grafike fiksuojama, kiek procentų šios pajamos bendrai sudarė visų miesto pajamų. 1662–1789 m. jos niekada neviršijo 7 proc. pajamų. XVII a. antroje – XVIII a. pirmoje pusėje, išskyrus XVIII a. pradžios negandų laikotarpį, šios pajamos sudarė 2–5 proc. miesto pajamų, o XVIII a. jos gerokai sumažėjo. Taigi, net ir „geriausiais laikais“ minėtos miesto pajamos nebuvo didesnės nei 600 auksinų (300 kapų) ir niekada neviršijo 7 proc. visų miesto pajamų. Todėl pridėjus šią sumą prie 1658 m. pateiktų duomenų „maksimumo“, miesto pajamos prieš „tvaną“ galėjo būti apie 8 471 kapa arba 16 942 auksinai. Tokiu atveju pajamos iš prekybos žuvimi, miltais prekiaujančių atvykėlių ir kt. būtų sudarę 3,5 proc. visų pajamų ir atitiktų vėlesnį vidurkį.

²⁶ M. Łowmiańska, min. veik., p. 313.

1 grafikas. 1661–1789 m. Vilniaus miesto pajamos (auksinai), gautos bendrai iš prekybos žuvimi, miltais prekiaujančių atvykėlių, degtinės indų, vežikų, kurie vežioja vandenį ir kitką, vyno saikų, pavartės

2 grafikas. 1661–1789 m. Vilniaus miesto pajamos (proc. visų pajamų), gautos bendrai iš prekybos žuvimi, miltais prekiaujančių atvykėlių, degtinės indų, vežikų, kurie vežioja vandenį ir kitką, vyno saikų, pavartės

M. Łowmiańska mini, kad nežinomos miesto pajamos iš malūnų, tiltų, žyvro kasimo ir pan. Jos galėjo sudaryti tik labai menką dalį, pavyzdžiui, nuo žyvro kasimo 1658 m. dokumente nurodyta 40 kapų, o vėliau XVII–XVIII a. pajamos retai buvo didesnės. Pajamos iš tiltų tiesiogiai miesto iždo nepasiekdavo, nes buvo skirtos Švč. Trejybės špitolės išlaikymui. Gerai žinoma 1630 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos privilegija Vilniaus miestui dėl grindinio, tiltų, pavartės ir laivybos mokesčių²⁷. Į miesto pajamų–išlaidų knygas grindinio mokestis ir pavartė buvo visada įtraukiami, o pajamos iš tiltų ir laivybos taip ir liko neįtrauktos. Manytume, kad skaičiuojant preliminarų 1647–1655 m. Vilniaus miesto iždo dydį, nereikėtų įtraukti šių „tikėtinų“ mokesčių.

Remdamiesi 1658 m. pateiktais duomenimis, galime daryti prielaidą, kad nuo 1647 m. inventoriaus sudarymo iki 1655 m. okupacijos miestas nebuvo įsigijęs daugiau nekilnojamojo turto ar įvedęs naujų mokesčių. Todėl ši pajamų dalis turėjo būti gana

²⁷ P. Dubinski, *Zbior praw y przywileiow miastu stoiecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu Miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1788, s. 191–193.

stabili. 1658 m. duomenys leidžia įvertinti kai kurių pajamų svyravimą. Štai pajamos iš svėryklos prieš okupaciją svyravo bent iki 33 proc. (6 tūkst., 5 200, 4 tūkst. auksinų). Suapvalinę gautą 16 942 auksinų „maksimumą“ ir įvertinę galimus pajamų iš svėryklos bei kitų smulkesnių mokesčių svyravimus, galime daryti prielaidą, kad 1647–1655 m. Vilniaus miesto kasmetinės pajamos galėjo būti apie 15–17 tūkst. auksinų.

Pajamų–išlaidų knygos

Vilniaus magdeburgijos išdo tvarkymas buvo patikėtas išdo ekonomams (*szafarze*), kuriuos kasmet po du rinkdavo pirklių bendrija ir magistratas. Aivas Ragauskas tyrė XVII a. antrosios pusės Vilniaus miesto išdo kontrolės mechanizmus, daugiau dėmesio skirdamas pareigūnams – išdo ekonomams ir raštininkams, miesto svėryklos raštininkams, jų rinkimo procedūrai, pareigoms ir kt., taip pat sudarė šių pareigūnų sąrašus²⁸. 1647 m. buvo paskelbta instrukcija išdo ekonomams²⁹. Pačias knygas surašydavo išdo raštininkas, kuris paprastai gana ilgai eidavo pareigas, pavyzdžiui, XVII a. antroje pusėje šias pareigas ėjo tik 2 asmenys³⁰. Raštininkas prisiekdavo, žadėdamas būti ištikimas magistratui ir miesto bendruomenei, vesti išdo pajamų–išlaidų knygas, teisingai išduoti išrašus ir kt.³¹ Be to, išdo raštininkas turėjo rašovą, kuris perrašydavo išdo pajamų–išlaidų knygas³². Atkreipsime dėmesį, kad pačios pajamų–išlaidų knygos yra „anoniminės“, t. y. raštininkai jų nepasirašydavo, nežinomi lieka ir rašovų vardai.

Šiame straipsnyje analizuojamos magdeburgijos pajamų–išlaidų knygos (*dochód–roschód prowentowy*). Be jų, buvo vedamos ir kitų rūšių atskiros apskaitų knygos, susijusios su vienkartiniais mokesčių papildinimais, pavyzdžiui, 1680 ir 1683 m. lėšos rinktos Rotušės remontui³³, 1723 m. – naujam Rotušės laikrodžiui įrengti³⁴. Taip pat buvo vadinamoji grabnyčių rinkliava (*gromniczna skladanka*) ir mokesčiai seimų (*seymowa skladanka*) išlaidoms padengti³⁵. Jų šiame straipsnyje plačiau neaptarinėsime. Paprastai magdeburgijos pajamų–išlaidų knygos sudarydavo atskirą vienetą su kietu (kartais odiniu) viršeliu, 20–40

²⁸ A. R a g a u s k a s, min. veik., p. 93–102. Svarbūs priedai: 20 priedas – Miesto išdo ekonomų priesaika (1663 m.) (p. 437); 21 priedas – Miesto išdo ekonomai 1662–1702 m. (p. 438–441); 23 priedas – svėryklos raštininkai 1650–1703 m. (p. 441), 24 priedas – Išdo raštininkai 1662–1702 (p. 442).

²⁹ P. D u b i n s k i, min. veik., p. 210–211; taip pat įrašytas į 1739 m. pajamų–išlaidų knygą (*LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 134, l. 34–35).

³⁰ A. R a g a u s k a s, min. veik., p. 97, 442.

³¹ Ten pat, p. 97.

³² Ten pat, p. 99.

³³ *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 36, 38 ir 40.

³⁴ Ten pat, b. 77.

³⁵ Ten pat, b. 82, 86, 88, 92, 100, 102, 108, 110 ir kt.

ir daugiau lapų. Knygos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve, Vilniaus miesto magistrato fonde (f. 458). Jų chronologija apima 1657–1794 m., tačiau dalis mokesčių knygų yra dingusios³⁶. Viena vertus, šaltinių reprezentatyvumas yra sąlyginis, kadangi iš viso disponuojame 91 mokestinis metus apimančia medžiaga (apie 66 proc. tiriamo laikotarpio). Kita vertus, didžiausia šaltinių „skylė“ apima 9 metus, t. y. 1702–1711 m. Šiaurės karo periodą, o kita medžiaga pasiskirsčiusi gana nuosekliai ir gerai atskleidžia visą laikotarpį.

Didžioji dalis pajamų–išlaidų knygų išliko kaip tam tikras galutinis produktas, t. y. pajamų ir išlaidų suvestinė, kuri turėjo palengvinti išdo apskaitą ir jo patikrą. Išdo ekonomai ar raštininkai vedė atskiras einamąsias knygas, kuriose buvo fiksuojami padieniui surinkti mokesčiai. Tokių išliko nedaug, kone ankstyviausia – 1712 m.³⁷ Joje fiksuojamos kasdien surenkamos pajamos. Tai puikus šaltinis mikroekonomikos istorijai pažinti. Dar kelios tokio pobūdžio knygos žinomos iš XVIII a. pabaigos³⁸. Paprastai kiekvienų mokesčių metų knyga buvo surašoma atskirai. Išsiskyrė Maskvos okupacijos metų jungtinės knygos: vienoje buvo įrašyti 1657–1659, kitoje – 1660–1662 m. pajamų–išlaidų sąrašai. Tai daryta dėl praktiškumo, nes suvestinės buvo trumpos. Be šių, žinomos dar dvi knygos, apimančios kelerių metų suvestinių nuorašus. Vienoje buvo įrašytos 1685–1690, 1692 ir 1694³⁹, kitoje 1775–1778 m.⁴⁰ pajamų–išlaidų suvestinės. Šių metų suvestinės buvo surašytos ir atskirose knygose, o tokių nuorašų surašymo priežastis lieka neaiški. Taip pat galėjo būti parengiami bent du knygos egzemplioriai, nors tokių išliko nedaug⁴¹.

Pajamų–išlaidų galutinių suvestinių knygų sudarytojai nepasirašydavo ir niekaip kitaip nepatvirtindavo. Šiuo atžvilgiu išsiskiria viena 1791 m. vasario – 1792 m. gegužės mėn. knyga, kuri viduje buvo perrišta raudonu siūlu ir gale knygos tarp dviejų lapų įterptas antspaudas (nesimato kieno, jokių įrašų apie tai knygoje nėra)⁴². Be to, išlikusią 1712 m. „einamąją“ knygą pasirašė du išdo ekonomai⁴³, o 1780 m. – Vilniaus burmistras⁴⁴.

Vykdavo dvejopos išdo patikros: miesto valdžios ir valstybinių komisijų. Pagal 1536 m. ordinaciją išdo ekonomai kiekvienais metais turėjo pateikti suvestinę (*maiut liczbu ucziniti*), o skaičiavimo metu du magistrato nariai (galėjo būti ir daugiau, jei kas iš magistrato narių panorėtų), po vieną meistrą iš cechų, 6 iš pirklių ar kitų „gerų“ miestiečių⁴⁵. 1646 m. ordinacijoje nustatyta, kad šis patikrinimas turi vykti tuoj po Švč. Marijos ap-

³⁶ Plg.: A. R a g a u s k a s, min. veik., p. 99.

³⁷ *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 60.

³⁸ 1780 (ten pat, b. 278, l. 1–6v), 1781 (ten pat, l. 7–14); 1793 (ten pat, b. 340); 1793–1794 (ten pat, b. 344).

³⁹ Ten pat, b. 43.

⁴⁰ Ten pat, b. 262.

⁴¹ 1748 (ten pat, b. 174 ir 176), 1760 (ten pat, b. 223 ir 224), 1774 (ten pat, b. 262 ir 263).

⁴² Ten pat, b. 329.

⁴³ Ten pat, b. 60 – pasirašė po pajamų ir išlaidų suvestinėmis.

⁴⁴ Ten pat, b. 278 – burmistras pasirašė po kiekvienu mėnesiu.

⁴⁵ P. D u b i n s k i, min. veik., p. 54–55.

sivalymo šventės (*zaraz post Festum Purificationis B[eatae] M[ariae] Virginis každego roku*), kuri buvo švenčiama vasario 2 d.⁴⁶ A. Ragauskas atkreipė dėmesį, kad bent XVII a. antroje pusėje tokių patikrinimų buvo menkai paisoma⁴⁷. Tam galime pritarti, nes XVII a. antroje pusėje tik vienoje 1686 m. miesto pajamų–išlaidų knygoje buvo paliktas įrašas apie 1687 m. vasario 27 d. patikrą⁴⁸. Kasmetinių patikrų įrašai dažnesni buvo 1724–1762 m.⁴⁹ 1792 m. balandžio–gegužės mėn. miesto valdžia atliko dar vieną plačią miesto išdo patikrą, kai buvo peržiūrėta dalis 1766–1788 m. knygų (pasirašė Vilniaus miesto tarėjas, suolininkas ir 2 miesto teisėjai)⁵⁰. Be šių kasmetinių miesto valdžios patikrinimų, knygoje fiksuojami įrašai ir apie kitas, valstybinių komisijų atliktas, patikras. 1671 m. balandžio 22–29 d. veikusi komisija patikrino 1657–1670 m. knygas (komisijos sudėtis nėra žinoma, knygoje likę tik trumpi įrašai: *prod in commissione 1671 d[ie] 22* ([kitur 24 ir 29 – M. K.] *Aprily*)⁵¹. 1768 m. gruodžio 10 d. 1764, 1766 ir 1767 m. knygas patikrino ir pasirašė Vilniaus bei Mozyriaus žemės teisėjai⁵².

Apskaitos knygas sudarė dvi dalys: pirmoji skirta pajamoms, antroji – išlaidoms, o gale būdavo pateikiamas balansas. Iš esmės buvo laikomasi 1647 m. inventoriaus tvarkos, kuriame pajamos dalintos į dvi stambias grupes⁵³. Pirmąją sudarė pajamos iš svėryklos, įvairių prekystalių nuomos (*lawek solennicznych, lawek kusznierzow, mieysc siemiernikow* ir kt.), iš prekybos žuvimi, iš atvykėlių prekybos miltais ir pan. Šią dalį sudarė 36 grafos įvairių mokesčių. Antrąją pajamų grupę sudarė saikų, statinių, grindinio mokesčiai, svečių namų (*z arędy domu Goscinnego*), audeklų karpyklos (*postrzygalni*), palivarkų ir kt. nuomos, pajamų iš apynių parduotuvės (*platu od sklepu chmielnego*), zomšo malūno (*od młynu zamesznego*), mokesčių už molio kasimą, vandenį, pavartę, žydų kahalo rinkliavos ir kt. Šią grupės dalį sudarė bent 33 grafos įvairių mokesčių. 1647 m. inventoriuje

⁴⁶ Ten pat, p. 205.

⁴⁷ A. R a g a u s k a s, min. veik., p. 96.

⁴⁸ *LVI*A, f. 458, ap. 1, b. 44. Šioje knygoje įrašyta formuluotė lotynų kalba ir pasirašyta Vilniaus miesto notaro.

⁴⁹ Pajamų–išlaidų knygų metai: 1723 (ten pat, b. 78), 1732 (ten pat, b. 111), 1738 (ten pat, b. 132), 1739 (ten pat, b. 134), 1747 (ten pat, b. 168), 1748 (ten pat, b. 174), 1749 (ten pat, b. 180), 1750 (ten pat, b. 185), 1751 (ten pat, b. 190), 1753 (ten pat, b. 199), 1755 (ten pat, b. 208), 1757 (ten pat, b. 213), 1758 (ten pat, b. 218), 1761 (ten pat, b. 228). Šiose knygoje įrašytos formuluotės lenkų kalba ir pasirašytos Vilniaus raštininko. Taip pat kasmetinė patikra fiksuojama ir vienoje XVIII a. pab. knygoje – 1792 m. (ten pat, b. 333).

⁵⁰ 1766 (ten pat, b. 245), 1771 (ten pat, b. 255), 1775 (ten pat, b. 264), 1776 (ten pat, b. 265), 1777 (ten pat, b. 267), 1779 (ten pat, b. 272), 1784 (ten pat, b. 288), 1785 (ten pat, b. 294), 1788 (ten pat, b. 307). Įrašyta visur panaši formuluotė: *R[ok]u 1792 m[iesi]q[c]a aprila 1 dnia takowy registr przychodowy rozchodowy tylko pozostaje remanencie iak widac w tabelli. My kommissarze kalkuluiaqc wynalezli zaswiadczaiaqc podpisuiemy sie* [parašai].

⁵¹ Įrašai, fiksuoti knygų pabaigoje: ten pat, b. 15, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26.

⁵² 1764 (ten pat, b. 237), 1766 (ten pat, b. 245) ir 1767 (ten pat, b. 246). Įrašyta visur vienoda formuluotė: *Roku 1768 Xbra 10tę ad requisitionem szlachetnego magistratu Wilen[skiego] registr takowy ad actus verificationis et calculationis przez szlachetny magistrat komportowany urzędownie konnotuiemy* [du parašai].

⁵³ Apie 1647 m. inventorių žiūrėti toliau poskyryje „Vilniaus miesto pajamos prieš 1655 m. Maskvos okupaciją“.

užfiksuotos tvarkos paprastai buvo laikomasi, nors gana dažnai kai kurios mokesčių grafos buvo sukeičiamos vietomis, bet tai bendros knygų struktūros neišardydavo. Pajamų knygos dalį papildydavo ir skolininkų pinigai. XVII a. antroje – XVIII a. pirmoje pusėje pinigai, gauti iš praeitų metų skolininkų (*retenta za przeszle lata*), buvo fiksuojami knygos pradžioje, nuo XVIII a. vidurio – gale (vadinta *remanencyi, przychody rozne akcydentálne, przypadkowy dochod*). Keliose knygose buvo tais metais nesumokėjusių asmenų sąrašai⁵⁴.

Kartais atsirasdavo ir naujų pajamų šaltinių. Štai nuo 1694 m. pradėtas imti mokestis už įvežamą salyklą (*przychod od siodow przywoznych*)⁵⁵, 1699 m. prisidėjo pajamos už prekybą lašiša (*panowie starsi rybacy co lososię przedaiq*)⁵⁶ ir kt. 1721 m. pajamų–išlaidų knygoje šie nauji mokesčiai aiškiai išskirti, kadangi buvo nurodyta, jog tai „pajamos, kurių inventoriuje nėra“ (*przychod co w inwętarzu nie wyrarazono*)⁵⁷. Paprastai šios pajamos buvo įrašomos pajamų sąrašo gale. Miesto išdą papildydavo ir kitos pavienės pajamos, pvz., 1686 m. gauta 100 auksinų už parduotą valstietį iš miestui priklausančio Levoniškių palivarko⁵⁸. Nauji mokesčiai ir įvairios vienkartinės pajamos tik nežymiai papildydavo miesto išdą. Pavyzdžiui, 1721 m. vadinamųjų naujų mokesčių buvo 208 auksinai ir 25 grašiai, o tai sudarė vos 6 proc. visų Vilniaus miesto pajamų. Reikšmingiausiu laikytinas naujo vartų mokesčio (*bramnego*) įvedimas 1766 m., kuris nuo 1767 iki pat 1794 m. ėmė dominuoti ir sudarė 32–74 proc. visų miesto pajamų.

Kitą knygos dalį sudarė išlaidos. Šios buvo suskirstytos į atskiras grupes, pavyzdžiui, 1686 m. užfiksuotos bent 22 išlaidų grupės: kalėda (*kolenda*) ir velykinė rinkliava (*włóczebne*), išlaidos miesto pasiuntiniams, išlaidos, patirtos vykstant vyriausiojo tribunolo sesijai, išlaidos, skirtos Dievo Kūno procesijai, burmistrų ir tarėjų algoms, burmistrų tarnų algoms, vandentiekio prižiūrėtojų atlygiui, už mėšlo išvežimą ir kt. Didžioji dalis išvardytų išlaidų buvo pastovios, dalis – vienkartinės, pavyzdžiui, 1686 m. išlaidas papildė Vingrių šaltinio remonto darbai⁵⁹. 1657–1766 m. išlaidas sudarė tik miesto reikmėms skirti pinigai, tačiau nuo 1767 m. ženklios pinigų sumos buvo skiriamos kontribucijoms Rusijos kariuomenei, vėliau jas pakeitė išlaidos Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) kariuomenei ir vadinamajam miesto garnizonui (plačiau 4 poskyryje „Vilniaus miesto išlaidos ir bendras išdo balansas“).

Toliau aptarsime kai kurias knygų ypatybes ir trūkumus. Visų pirma apskaitos knygose fiksuojamos praėjusių metų pajamos ir išlaidos, tačiau mokestiniai ar administraciniai metai buvo fiksuojami gana įvairiai. Netikslumai daugiausia susiję su nepastoviais mokesčiais, tokiais kaip iš svėryklos, saikų nuomos, grindinio mokesčio ir pan. 1663–1679 m. kny-

⁵⁴ Ten pat, b. 111, l. 25; b. 231.

⁵⁵ Ten pat, b. 43, l. 340.

⁵⁶ Ten pat, b. 55, l. 31.

⁵⁷ Ten pat, b. 12, l. 18; taip pat nurodyta antraštė, žr.: ten pat, b. 99, l. 22v; b. 103, l. 19 ir kt.

⁵⁸ Ten pat, b. 44, l. 22v.

⁵⁹ Ten pat, b. 44, l. 52v.

gos yra ne tokios nuoseklios, kadangi jose mokesčiai iš svėryklos dažnai apėmė laikotarpį nuo vienu metų gruodžio mėn. iki kitų metų gruodžio, tačiau kartais fiksuoti atitinkamai vasario–sausio (1668 m.), sausio–gruodžio (1669), vasario–lapkričio mėn. (1672) ir pan. laikotarpiai. Arba štai 1669 m. knygoje mokesčiai iš svėryklos skaičiuoti sausio–gruodžio mėn., grindinio – kovo–rugšėjo, o saikų nuomos (*mednicy*) tik balandžio–liepos mėn. 1680–1784 m. stebime kur kas aiškesnę tvarką, nes į suvestines buvo įtraukti tų pačių metų sausio–gruodžio mėnesių mokesčiai (tik 1775 ir 1780 m. knygoje skaičiuota sausio–sausio mėn.). Nuo 1787 m. pradėta skaičiuoti vasario–sausio mėn., tačiau nuo 1791 m. nuoseklumo nesilaikyta visai. Tokie administracinių metų kilnojimai mažina duomenų sisteminimo kokybę. Taip pat kartais galima aptikti sąmoningai ar ne padarytų apskaitos klaidų. Pavyzdžiui, 1752 m. knygoje įrašyta, kad bendrai pajamos iš svėryklos sausio–gruodžio mėn. sudarė 589 auksinus ir 14 grašių, tačiau suskaičiavę gauname kiek didesnę sumą – 592 auksinus ir 14 grašių⁶⁰. Be to, reikia pažymėti, kad šios pajamų–išlaidų knygos tik iš dalies paaiškina miesto magdeburgijos finansų būklę. Pavyzdžiui, menkai paaiškina įsiskolinimo apimtis, kurios šiame šaltinyje atsispindi tik fragmentiškai, arba pajamos iš miesto nekilnojamojo turto (namų, palivarkų ir kt.) ne visada būdavo „pilnos“, nes galėjo būti perduodamos vaitams ir burmistrams už skolas ar neatlygintinai kaip papildomos pajamos.

Vilniaus miesto pajamos 1657–1794 m.

Išanalizavę 1657–1794 m. pajamų–išlaidų knygas, išskyrėme 4 Vilniaus miesto išdo raidos etapus: 1) 1657–1661 m. – miesto nuosmukis per Maskvos okupaciją; 2) 1662–1701 m. – dalinio atsigavimo laikotarpis; 3) 1712–1762 m. – lėtas atsigavimas po Šiaurės karo ir maro sukulto nuosmukio; 4) 1764–1794 m. – spartus pajamų augimas, kai gerokai viršytos „prieštvaninės“ pajamos. Žemiau pateikta atskirų laikotarpių miesto pajamų analizė (bendras pajamų grafikas pateiktas poskyrio pabaigoje 6 grafike). Reikia turėti omenyje tai, kad 1647–1794 m. ATR buvo sudėtinga, o kartais tragiška monetarinė situacija: plito menkavertės monetos, XVIII a. viduryje pasireiškė padirbtų pinigų antplūdis, 1766 m. ir kitos monetarines reformos⁶¹. Tiriama laikotarpiu stebimi ir dideli kainų svyravimai – kai kurios prekės brango kelis ar keliolika kartų⁶². Todėl reikia pabrėžti, kad 1647 m. auksinas nebuvo tapatus 1690, 1750 ar 1794 m. auksinui, nors dėl tyrimų trūkumo tiksliai to įvertinti negalime.

⁶⁰ Ten pat, b. 193, l. 2.

⁶¹ Płg.: G. W ó j t o w i c z, A. W ó j t o w i c z, *Historia monetarna Polski*, Warszawa, 2003.

⁶² Płg.: nuosekliai tirtas Lvovo miestas, atliktas kone nuodugniausias kainų tyrimas, apimantis XVI–XX a.: S. H u s z o w s k i, *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku*, Lwów, 1928; S. H u s z o w s k i, *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*, Lwów, 1934. Taip pat žr.: E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*, Lwów, 1934.

Pirmasis etapas – 1657–1661 m. (3 grafikas). Per 1655–1661 m. Maskvos okupaciją pabėgo didelė dalis miestiečių, miestas buvo nuniokotas, vyko ekonominė stagnacija. 1656 m. pradėjus grįžti pabėgėliams ir sudarius Nemėžio paliaubas, mieste pasirodė pirmų atsigavimo požymių⁶³. 1657 m. pirmoje pusėje iki maro buvo surinkta 20 kapų ir 59 grašiai pajamų (arba 41 auksinas, 29 grašiai), o išleista 23 kapos, 13 grašių ir 6 pinigėliai (arba 46 auksinai, 13 grašių ir 6 pinigėliai)⁶⁴. Lyginant su mūsų suskaičiuotu 1647–1655 m. pajamų dydžiu, šiuo metu jis sumažėjo daugiau nei 99,8 proc.⁶⁵ 1657–1660 m. pajamos padidėjo iki 308 auksinų, o 1661 m. patrigubėjo iki 939 auksinų ir pirmą kartą fiksuotas nedidelis išdo perteklius, t. y. pajamos viršijo išlaidas, kurios tuo metu buvo daugiau kaip 849 auksinai. Tai sąlygojo Maskvos patirtos nesėkmės kare ir 1660 m. vasarą įvykęs Maskvos kariuomenės atsitraukimas į LDK rytines ir šiaurines žemes, kai Vilniuje buvo palikta tik įgula pilių gynybai⁶⁶.

Antrasis etapas – 1662–1701 m. (3 grafikas). Išvadavus Vilnių nuo Maskvos kariuomenės, 1662 m. miesto pajamos šoktelėjo kone 5 kartus ir siekė beveik 5 tūkst. auksinų. Tuo metu miesto išdas ėmė pastebimai atsigausti. 1662–1701 m. miesto pajamos svyravo nuo 4 912 iki 12 280 auksinų, tad XVII a. antroje pusėje neviršijo 72 proc. „prieštvaninių“ pajamų, o vidurkis buvo 8 374 auksinai arba 49 proc. „prieštvaninio“ lygio. Atkreipsime dėmesį į tai, kad miesto pajamos jau 1663 m. padidėjo 54 proc., lyginant su ankstesniais metais, ir kone siekė šio laikotarpio vidurkį (buvo daugiau kaip 7 554 auksinai). Tai gali padėti iš dalies įvertinti patirtą okupacijos žalą, t. y. remdamiesi miesto pajamų analize, galime teigti, kad magdeburginė miesto dalis prarado bent 55 proc. „prieštvaninio“ ūkinio pajėgumo. Tai koreliuoja ir su bendrais LDK patirtais demografiniais nuostoliais, kurie galėjo siekti kone 46 proc.⁶⁷ XVII a. antrajai pusei būdingi palyginti dažni miesto pajamų svyravimai, pavyzdžiui, 1668 m. surinkta daugiau kaip 6 757 auksinai, o 1669 m. – per 10 142 auksinus (apie 43 proc. daugiau) arba 1687 m. – daugiau kaip 7 678 auksinai, o 1688 m. – per 12 280 auksinų (apie 60 proc. daugiau). Taip pat galime įžvelgti buvus bent vieną gana ryškia finansų „krizę“, kai 1671 m. buvo surinkta per 8 588 auksinus pajamų, o 1672 m. gerokai mažiau – per 5 089 auksinus (apie 41 proc. mažiau), 1673 m. – per 5 433 auksinus. Tai lėmė gerokai sumažėjusios pajamos iš svėryklos (sumažėjo apie 45 proc.), prekystalių nuomos ir smulkių prekeivių mokesčių (sumažėjo apie 25 proc.) bei žydų kahalo nemokumas.

⁶³ XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 4: Pabėgėlių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Prūsijoje 1656 m. sąrašai, sud. E. Meilus, par. M. Čiurinskas, I. Ilarienė, A. Kaminskas, E. Meilus, E. Rimša, Vilnius, 2016, p. 15.

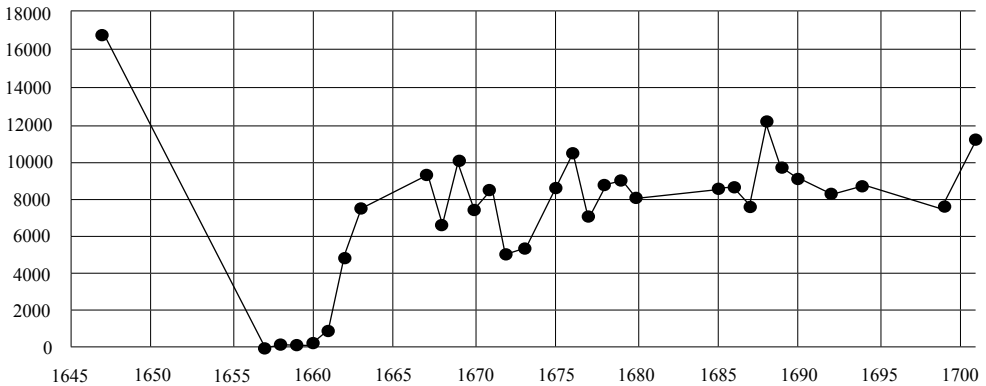
⁶⁴ Čia ir toliau žiūrėti I priedą „Vilniaus magistrato pajamų–išlaidų suvestinė“.

⁶⁵ Atkreipsime dėmesį, kad dalį pajamų pasisavino maskvėnai: XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai..., t. 2, nr. 260 (p. 460), 357 (p. 623).

⁶⁶ Plg.: Lietuvos istorija, t. 6, p. 474.

⁶⁷ Plg.: ten pat, p. 121.

3 grafikas. Vilniaus miesto pajamos 1647–1701 m. (auksinai)

Trečiasis etapas – 1712–1762 m. (4 grafikas). Vilnius labai nukentėjo per XVIII a. pradžioje vykusį Šiaurės karą, kai miestą okupavo Švedijos ir Maskvos kariuomenės, 1706 m. fiksuojamas didelis miesto gaisras, o 1708–1711 m. siautė maro pandemija, kurios metu LDK neteko 30–35 proc. gyventojų⁶⁸. Apie miesto pajamas 1702–1711 m. nėra duomenų, o 1712 m. jos sudarė vos 2 007 auksinus, t. y. perpus mažiau lyginant su pirmaisiais „potvaniniais“ metais. Tai liudija skaudžias karo ir maro pasekmes miestui bei jo išdui. 1715 m. pajamos perkopė 4 329 auksinų ribą, kuri iki pat 1747 m. nebuvo viršyta. Taigi 1712–1747 m. fiksuojama ilgiausiai trukusi miesto išdo stagnacija visu XVII–XVIII a. laikotarpiu, o gal ir visoje Vilniaus istorijoje. 1747 m. surinkta daugiau kaip 4 774 auksinai, o vėliau, nors ir lėtai, bet miesto pajamos didėjo. 1762 m. priartėta prie XVII a. antrosios pusės pajamų vidurkio. Bendrai paėmus, 1712–1762 m. pajamų vidurkis buvo vos 4 478 auksinai, o tai sudarė 26 proc. „prieštvaninių“ pajamų ir 54 proc. XVII a. antrosios pusės miesto pajamų. Šiuo laikotarpiu Vilniaus miestas patyrė ir kitų negandų. Štai 1734 m. miestą nusiaubė Maskvos kariuomenė⁶⁹, o 1748, 1749⁷⁰ ir 1760⁷¹ m. vyko dideli gaisrai. Atitinkamai 1735 m. pajamos sumažėjo bent 32 proc., tačiau tai buvo vienintelis ryškus jų sumažėjimas 1715–1762 m. Įdomu tai, kad 1748 ir 1749 m. gaisrai praktiškai nepaveikė surinktų pajamų, o 1749–1751 m.

⁶⁸ Plg.: ten pat, p. 124.

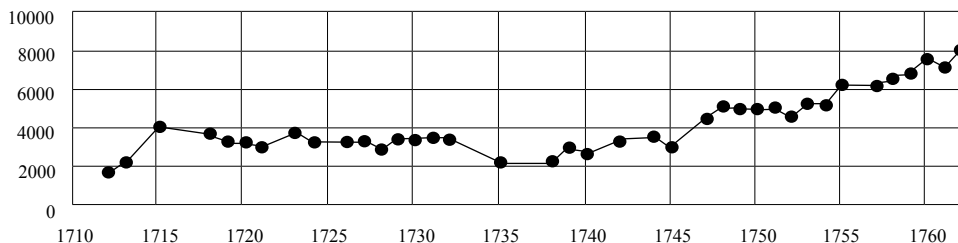
⁶⁹ F. Šliesoriūnas, Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais, *Lietuva ir jos kaimynai...*, p. 311–328.

⁷⁰ M. Baliūski, min. veik.

⁷¹ B. Manys, 1760 m. gaisro Vilniuje pasekmės remiantis *Kurjer Litewski* pranešimais, *Lietuvos istorijos metraštis. 2017 metai 2*, 2018, p. 157–169.

fiksuojamasis tik minimalus įplaukų svyravimas. 1760 m. gaisras miesto pajamoms taip pat padarė nedaug nuostolių, nes 1761 m. pajamos smuko vos 6 proc., o kitais metais vėl gerokai padidėjo.

4 grafikas. Vilniaus miesto pajamos 1712–1762 m. (auksinai)

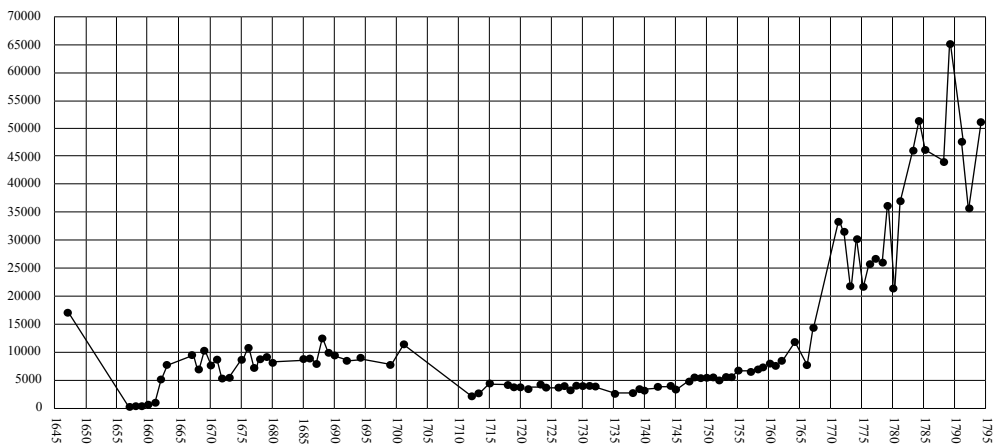
Ketvirtasis etapas – 1764–1794 m. (5 grafikas). 1764 m. fiksuojamas miesto pajamų augimas, kai išdą papildė bent 11 573 auksinai (apie 39 proc. daugiau nei 1762 m.). 1764–1771 m. periodu miesto pajamos viršijo „prieštvaninį“ lygį: 1767 m. miesto pajamos siekė 14 149 auksinus, o jau 1771 m. – net 33 178, t. y. padidėjo kone du su puse karto bei gerokai viršijo „prieštvaninį“ lygį. Galime išskirti pagrindinę priežastį – tuo metu išdas pasipildė svarbiu nauju vartų mokesčiu, įplaukos už kurį pirmą kartą fiksuojamos 1766 m. Tačiau tada vartų mokeskis buvo dar palyginti nedidelis ir kartu su grindinio mokesčiu sudarė 1 600 auksinų (apie 21 proc. visų pajamų), 1767 m. – 6 400 (apie 45 proc.), o 1771 m. jau siekė net 14 994 (apie 45 proc.). Be to, reikėjo surinkti daugiau pajamų 1767 m. atsiradus papildomų išlaidų Rusijos kariuomenės išlaikymui (plačiau apie tai poskyryje „Vilniaus miesto išlaidos ir bendras išdo balansas“). Taip pat galėjo turėti įtakos 1766 m. Varšuvos seimo nutarimai, kuriais buvo nustatyta nauja auksino vertė ir santykis su kitomis šalyje cirkuliavusiomis valiutomis⁷². Vėliau miesto pajamų kilimas sietinas su 1779 m. kelis kartus padidėjusiais prekystalių, namų, palivarkų nuomos ir smulkių prekeivių mokesčiais. Pavyzdžiui, 1647 m. batsiuviai mokėjo 2, nuo XVIII a. septintojo dešimtmečio – 4, o nuo 1779 m. – 8 auksinus. Arba kruopų pardavėjos 1647 m. mokėjo po 1 auksiną ir 10 grašių, XVIII a. viduryje – 2–3, o 1779 m. – 8 auksinus. Fiksuojama ir kitų specifinių pajamų svyravimus lėmusių atvejų, pavyzdžiui, 1789 m. buvo surinkta 48 proc. daugiau pajamų nei 1788 m. Tai lėmė, kad 1789 m. miestas susigrąžino neįprastai daug skolų – apie 16 tūkst. auksinų. Bendras Vilniaus miesto pajamų vidurkis 1764–1794 m. buvo 33 189 auksinai.

⁷² *Volumina Legum*, t. VII, Petersburg, 1860, s. 198–200.

5 grafikas. Vilniaus miesto pajamos 1764–1794 m. (auksinai)

6 grafikas. Vilniaus miesto pajamos 1647–1794 m. (auksinai)

Vilniaus miesto išlaidos ir bendras išdo balansas

Miesto išlaidų dydis „prieštvaniniu“ laikotarpiu nėra žinomas, tačiau jį galima bandyti nustatyti pagal 1658 m. carui pateiktą prieš okupaciją buvusių miesto išlaidų sąrašą⁷³. Pagal jame pateiktus duomenis suskaičiavome 5 903 kapas ir 12 grašių (arba 11 806 auksinus ir 12 grašių) išlaidų⁷⁴. Dokumente pateiktos tokios tikslios išlaidos: „kalėda“ dvasininkams ir pareigūnams, procesijoms, įvairių tarnų algoms, arklių pirkimui, švaros mieste palaikymui ir kitiems miesto poreikiams. Be šių, dokumente minimos ir įvairios kitos išlaidos, kurių tikslūs skaičiai nebuvo pateikti. Fiksuota, kad „daug išlaidų“ buvo skiriama bylinėjimuisi su žydais, vokiečiais ir su kitais prasižengusiais asmenimis, karaliaus atvykimams, pasiuntiniams, tvarkos palaikymui ir kt. Darome prielaidą, kad nesant rimtų kataklizmų, miesto magistrato išlaidos buvo artimos pajamoms, tad galėjo siekti bent 17 tūkst. auksinų⁷⁵.

Šiame straipsnyje apsiribojome bendresniu išlaidų tyrimu ir smulkiai neanalizavome įvairių išlaidų grupių. Žemiau pateiktame grafike matome pagrindines išlaidų skaičiaus tendencijas, kurios iš esmės sutapo su pajamų. Taip pat kaip ir pajamos, Vilniaus miesto išlaidos pasiekė ir viršijo „prieštvanines“ tik 1771 m., kai buvo išleisti kone 34 654 auksinai (apie 204 proc. lyginant su „prieštvaninėmis“ išlaidomis). Toks staigus išlaidų šuolis fiksuojamas 1767–1771 m. laikotarpiu, kai 1767 m. buvo išleisti 14 174 auksinai, o 1771 m. – du kartus daugiau (1768–1770 m. pajamų–išlaidų knygos yra nežinomos). Atlikta tų metų išlaidų analizė leidžia teigti, kad pokytis sietinas su atsiradusiomis ir gerokai išaugusiomis išlaidomis, susijusiomis su kontribucijomis Rusijos kariuomenei. Pirmą kartą tokios išlaidos fiksuojamos 1767 m., jos sudarė 6 258 auksinus arba 44 proc. visų miesto išlaidų, o 1771 m. – net 36 439 auksinus arba 79 proc. visų išlaidų. Bendrai paėmus, 1767–1789 m. išsiskiria tuo, kad nemenka išlaidų dalis buvo skirta įvairių karinių dalinių išlaikymui. 1767–1781 m. daug išleista Rusijos kariuomenės aprūpinimui, o nuo 1781 m. atsirado išlaidos ATR kariuomenės daliniams (*na woysko narodowe*) ir vadinamajam miesto garnizonui (*na garnizon mieyski*). 1767–1779 m. išlaidos kariuomenei sudarė nuo 34 iki 82 proc. visų miesto išlaidų, o vėliau procentinė dalis sumažėjo iki 6–28 proc. (žr. 1 lentelę). Galime konstatuoti, kad kontribucijos Rusijos kariuomenei buvo svarbiausias veiksnys, sąlygojęs poreikį didinti miesto pajamas ir kelti mokesčius, jis lėmė vis didėjančią išdo deficitą ir miesto skolas.

⁷³ XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai..., t. 2, nr. 356.

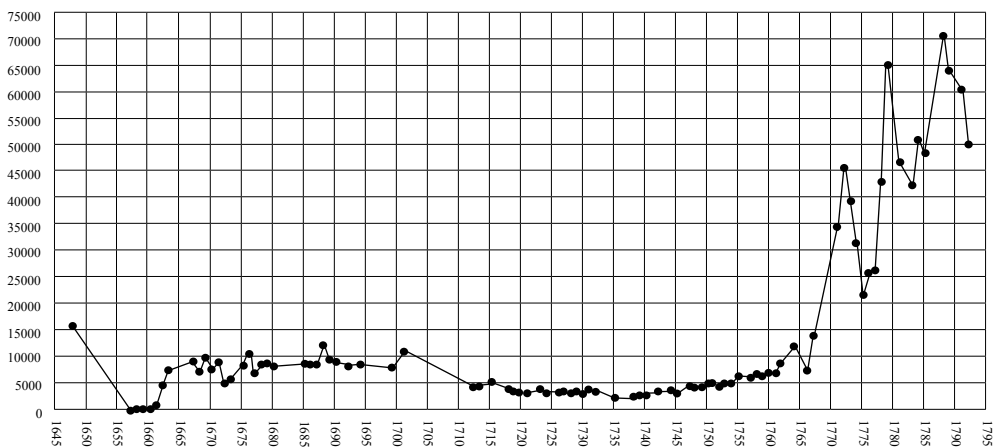
⁷⁴ M. Łowmiańska suskaičiavo 6030 kapų (M. Łowmiańska, min. veik., p. 325–326).

⁷⁵ M. Łowmiańska irgi mano, kad prieš „tvaną“ miesto išlaidos turėjo būti panašios į pajamas, todėl ji suskaičiavo 10 tūkst. kapų. – žr. ten pat, p. 326.

1 lentelė. Vilniaus miesto išlaidos karinių dalinių išlaikymui (auksinai)

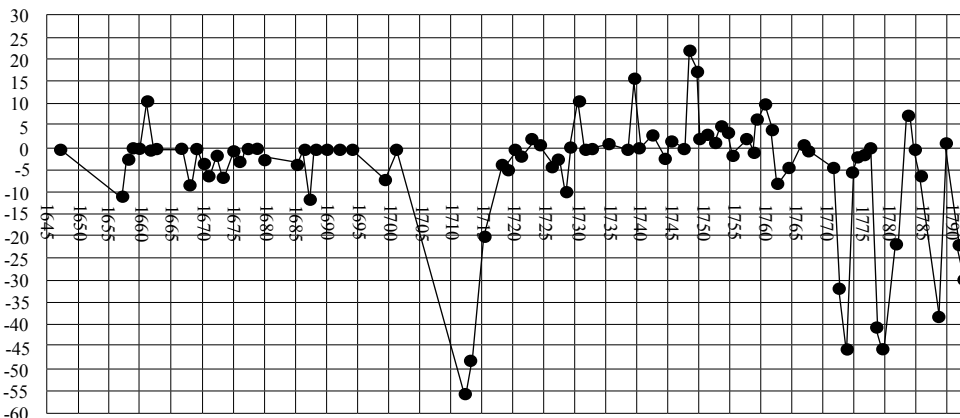
Metai	Bendrai visų iš- laidų dalis (proc.)	Rusijos kar.	ATR kar.	Miesto garn.
1767	44	6 258	0	0
1772	79	36 439	0	0
1773	60	23 922	0	0
1774	82	26 110	0	0
1775	34	7 640	0	0
1776	37	9 716	0	0
1777	28	7 547	0	0
1779	16	10 833	0	0
1781	18	880	3 513	4 370
1783	24	0	2 404	7 871
1784	6	0	3 128	0
1785	22	0	11 036	0
1788	8	0	2 275	3 977
1789	8	0	3 149	2 504

7 grafikas. Vilniaus miesto išlaidos 1647–1794 m.

„Prieštvaninio“ pajamų–išlaidų balanso (žr. 8 grafiką) nustatyti negalime, nes, kaip jau minėta, nežinome tikslių miesto išlaidų. 1657–1701 m. laikotarpiu fiksuojame bent 16 metų, kai miesto pajamos sutapo su išlaidomis, 12 metų išlaidos viršijo pajamas ir kartą pajamos viršijo išlaidas. Šiuo laikotarpiu išdo deficitas neviršijo 12 proc. Perteklinis išdas fiksuojamas tik 1661 m., kai pajamos viršijo išlaidas 10 proc. 1712–1762 m. laikotarpis buvo gana permainingas. Fiksuojama, kad bent 4 metus išdas buvo subalansuotas, 14 – deficitinis ir net 19 – perteklinis. Po XVIII a. pradžios krizės 1712–1721 m. išdas visą laiką buvo deficitinis. 1712 m. fiksuojamas „rekordas“ – -55 proc. 1729–1761 m. laikotarpiu dažni metai buvo pertekliniai, kai pajamos viršydavo išlaidas iki 22 proc. O neįžymus išdo deficitas fiksuojamas vos 2 kartus ir siekė tik -2,4 proc. 1764–1794 m. laikotarpiu Vilniaus miesto išdas 18 metų buvo deficitinis ir 3 – perteklinis. Miestas grimzdo į skolas daugiausia nuo 1772 m., kai deficitas siekė -31 proc., 1773 m. – -45 proc. ir tapo didžiausiu po XVIII a. pradžios krizės. Tikėtina, kad vis didėjantis išdo deficitas lėmė tai, jog 1779 m. buvo kelis kartus padidinti mokesčiai, kurių visgi nepakako balansui atkurti.

8 grafikas. Vilniaus miesto pajamų–išlaidų balansas 1647–1794 m. (proc.)

Išvados

Nustatėme, kad prieš XVII a. vidurio Maskvos okupaciją Vilniaus miesto magistrato pajamos galėjo siekti 15–17 tūkst. auksinų. Remdamiesi 1657–1794 m. pajamų analize, išskyrėme 4 Vilniaus miesto raidos etapus: 1) 1657–1661 m. – miesto išdo nuosmukis Maskvos okupacijos metu; 2) 1662–1701 m. – dalinis miesto išdo atsigavimo laikotarpis, kai pajamos neviršijo 72 proc. „prieštvaninių“ pajamų, o vidurkis buvo 8 374 auksinai

(49 proc. „prieštvaninio“ lygio). Galima daryti prielaidą, kad per Maskvos okupaciją Vilniaus magdeburgijos jurisdika neteko bent 55 proc. buvusio ūkinio pajėgumo; 3) 1712–1762 m. stebimas lėtas išdo atsigavimas po Šiaurės karo ir maro sukulto nuosmukio, pajamų vidurkis buvo 4 478 auksinai, o tai sudarė vos 26 proc. „prieštvaninių“ pajamų. Be to, 1712–1747 m. fiksuojama ilgiausiai trukusi Vilniaus miesto išdo stagnacija; 4) 1764–1794 m. fiksuojamas spartus miesto išdo augimas, kai gerokai viršytas „prieštvaninis“ pajamų dydis. 1767 m. miesto pajamos siekė 14 149 auksinus, o jau 1771 m. – net 33 178, t. y. padidėjo kone du su puse karto ir lygi. 1764–1794 m. bendras pajamų vidurkis buvo 33 189 auksinai (apie 2 kartus viršytas „prieštvaninis“ lygis).

Visu tiriamu laikotarpiu miesto pajamų–išlaidų apskaita rėmėsi 1647 m. inventoriu. Tik nuo XVII a. pabaigos išdą papildė pavieniai nauji mokesčiai, pavyzdžiui, už įvežamą savyklą ar už prekybą lašiša, kurie apskaitos knygoje sudarė atskirą grupę. Visgi naujieji mokesčiai tik nežymiai papildė išdą – 5 ir mažiau procentais. XVIII a. antroje pusėje gerokai pakito išdo pajamų struktūra. Tai lėmė didžiausią reikšmę pajamų augimui turėjęs vartų mokesčio perleidimas magdeburgijai 1766 m. Šis mokestis tapo svarbiausia išdo dalimi ir galėjo sudaryti net iki 70 proc. visų miesto pajamų. Pajamų didėjimą taip pat lėmė ir nuo 1779 m. 2–3 kartus pakilę mokesčiai. Be to, XVIII a. antroji pusė išsiskyrė tuo, kad įprastas miesto išlaidas 1767 m. papildė kontribucija Maskvos kariuomenei, vėliau ją pakeitė ATR kariuomenės ir vadinamojo miesto garnizono išlaikymas. Daugiausia pinigų buvo skiriama Maskvos kariuomenei – 1767–1779 m. šios išlaidos sudarė nuo 34 iki 82 proc. visų miesto išlaidų. Tai lėmė, kad XVIII a. antroje pusėje miesto išdas bent 18 metų buvo deficitinis ir tik 3 metus perteklinis. Deficitas siekė iki -45 proc., o perteklius – vos 7 proc. Galime teigti, kad kontribucijos Rusijos kariuomenei buvo pagrindinis veiksnys, sąlygojęs vis didėjantį miesto įsiskolinimą ir gerokai pakilusių mokesčius. O turint omenyje dar ir pinigų nuvertėjimą, galime teigti, kad ženklus Vilniaus miesto pajamų padidėjimas XVIII a. antroje pusėje buvo tik vizualinis lyginant su „prieštvaniniu“ lygiu.

Priedas. Vilniaus miesto pajamų–išlaidų suvestinė

Šaltinis	Metai	PAJAMOS ⁷⁶				IŠLAIDOS			
		Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc. ⁷⁷	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.
	1647–55	17000				17000			
<i>LVI</i> A, f. 458, ap. 1, b. 15, l. 1–4v ⁷⁸	1657	41	29		-99,8	46	13	6	-99,8
Ten pat, b. 15, l. 5–12 ⁷⁹	1658	284	9		593	290	9		530
Ten pat, b. 15, l. 13–19v ⁸⁰	1659	205	8		-28	205	8		-29
Ten pat, b. 17, l. 1–11 ⁸¹	1660	308	28	2	50	308	28	2	50
Ten pat, b. 17, l. 12–26 ⁸²	1661	939			205	849	1	6	179
Ten pat, b. 18 ⁸³	1662	4912	23	8	423	4912	23	8	479
Ten pat, b. 19 ⁸⁴	1663	7554	17	8	54	7554	17	8	54
Ten pat, b. 23	1667	9346	22	2	24	9346	22	2	24
Ten pat, b. 24	1668	6757	27	4	-28	7345	1	4	-21
Ten pat, b. 25	1669	10142	8		50	10142			38
Ten pat, b. 26	1670	7434	19	4	-27	7698	29		-24
Ten pat, b. 27	1671	8588	14		16	9152	12		19
Ten pat, b. 28 ⁸⁵	1672	5089	24	4	-41	5157	21	4	-44

⁷⁶ Pajamos pateikiamos be pasiskolintų pinigų, kurie buvo būtini deficitui padengti.

⁷⁷ Pateikiamas pajamų / išlaidų didėjimas–mažėjimas lyginant su praėjusiais metais.

⁷⁸ J. Obst, min. veik., p. 102–104. Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 20:59, išlaidos 23:13:6.

⁷⁹ Ten pat, p. 81–82. Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 142:9, išlaidos 145:9.

⁸⁰ Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 102:38, išlaidos 102:38.

⁸¹ Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 154:28:2, išlaidos 154:28:2.

⁸² Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 469:30, išlaidos 424:31:6.

⁸³ Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 2456:23:8, išlaidos 2456:23:8. Tačiau čia pateikiamos kovo–lapkričio mėn., t. y. po miesto išvadavimo. Sausio ir vasario mėn. pajamos buvo 119:33:2 (kapomis; žr.: *LVI*A, f. 458, ap. 1, b. 17, l. 27–33). Lentelėje pateikėme tik išvadauto miesto pajamas.

⁸⁴ Originale pajamos ir išlaidos skaičiuotos kapomis: pajamos 3777:17:8, išlaidos 3777:17:8.

⁸⁵ Žr. A. Urbanavičiaus parengtą šios knygos publikacijos rankraštį, prieiga per internetą: <http://talpykla.istorija.lt/handle/99999/2467> [žiūrėta 2017 10 31].

Šaltinis	PAJAMOS					IŠLAIDOS			
	Metai	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.
Ten pat, b. 29 ⁸⁶	1673	5433	1	6	7	5810	27	6	13
Ten pat, b. 30 ⁸⁷	1675	8599	16	4	58	8599	16	4	48
Ten pat, b. 31 ⁸⁸	1676	10498	10	2	22	10788	18		25
Ten pat, b. 32	1677	7080	16		-33	7080	20		-34
Ten pat, b. 34	1678	8728	23	4	23	8728	23	4	23
Ten pat, b. 35	1679	9017	19	6	3	9017	19	4	3
Ten pat, b. 37	1680	8049	7	4	-11	8218	19		-9
Ten pat, b. 42 ⁸⁹	1685	8632	22	4	7	8911	14	4	8
Ten pat, b. 44 ⁹⁰	1686	8673	14	4	0	8673	14	4	-3
Ten pat, b. 45 ⁹¹	1687	7687	6	4	-11	8687	6	4	0
Ten pat, b. 46 ⁹²	1688	12280	15	4	60	12280	15	4	41
Ten pat, b. 47 ⁹³	1689	9691	9	4	-21	9691	9	4	-21
Ten pat, b. 50 ⁹⁴	1690	9145	1	4	-6	9145	1	4	-6
Ten pat, b. 54 ⁹⁵	1692	8369	29	4	-8	8397	24		-8
Ten pat, b. 43, l. 318–368	1694	8768	9	4	5	8768	9	4	4
Ten pat, b. 55	1699	7619	28		-13	8170	2		-7
Ten pat, b. 56	1701	11268	9		48	11268	9		38
Ten pat, b. 60	1712	2007	17		-82	4505	5	4	-60
Ten pat, b. 62	1713	2471	18	4	23	4727	28		5
Ten pat, b. 14, l. 3–31	1715	4329	7		75	5393	13	4	14

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Byloje galutiniai skaičiai nebuvo suskaičiuoti, tikėtina, kad tai koks nors juodraštinis variantas.

⁸⁹ Toks pat sąrašas: *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 43, l. 2–48.

⁹⁰ Tas pats: ten pat, b. 43, l. 49–93.

⁹¹ Tas pats: ten pat, l. 94–147.

⁹² Tas pats: ten pat, l. 148–193; Publ.: J. Obst, min. veik., p. 105–183.

⁹³ Tas pats: *LVI A*, f. 458, ap. 1, b. 43, l. 194–236.

⁹⁴ Tas pats: ten pat, b. 43, l. 237–247.

⁹⁵ Tas pats: ten pat, l. 277–316.

Šaltinis	PAJAMOS					IŠLAIDOS			
	Metai	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.
Ten pat, b. 13, l. 3–28	1718	3972	19		-8	4114	3		-24
Ten pat, b. 72, l. 3–27	1719	3526	16		-11	3701	18		-10
Ten pat, b. 74.	1720	3496	19		-1	3512	26	4	-5
Ten pat, b. 12, l. 3–27	1721	3311	22	4	-5	3360	2	4	-4
Ten pat, b. 78	1723	4047	19	4	22	3965	23		18
Ten pat, b. 81	1724	3525	13	1	-13	3495	13	1	-12
Ten pat, b. 90	1726	3497	5	2/3	-1	3657	1	4	5
Ten pat, b. 94	1727	3606	22	4	3	3698	29		1
Ten pat, b. 95	1728	3169	9	4	-12	3510	22	6 ½	-5
Ten pat, b. 99 ⁹⁶	1729	3743	21	2/3	18	3728	20	7	6
Ten pat, b. 103	1730	3687	24	2	-1	3323	6	1	-11
Ten pat, b. 107	1731	3849	16		4	3848	27	2	16
Ten pat, b. 111	1732	3653	25	2/3	-5	3653	25	1/3	-5
Ten pat, b. 122	1735	2485	26		-32	2459	10		-33
Ten pat, b. 132	1738	2547	21?		2	2546	27	2	4
Ten pat, b. 134	1739	3251	24	1	28	2800	29		10
Ten pat, b. 138	1740	2970	12	2	-9	2970	12	2	6
Ten pat, b. 142	1742	3625	12	1	22	3521	19		19
Ten pat, b. 156	1744	3831	29	1	6	3926	2	1	12
Ten pat, b. 157	1745	3280	29		-14	3220	29		-18
Ten pat, b. 168	1747	4774	24	2/3	46	4774	25	2/3	48
Ten pat, b. 174 ⁹⁷	1748	5390	15		13	4407	8	1	-8
Ten pat, b. 180	1749	5246	25	2	-3	4467	3	1	1
Ten pat, b. 185	1750	5207	28		-1	5089	9		14
Ten pat, b. 190	1751	5334	5	1	2	5180	8		2

⁹⁶ Paskutinis išlaidų lapas išplėstas, tad galutinė suma galėjo būti kiek didesnė.

⁹⁷ Tas pats: ten pat, b. 176.

Šaltinis	PAJAMOS					IŠLAIDOS			
	Metai	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.	Auksiniai	Grašiai	Pinigėliai	Proc.
Ten pat, b. 193	1752	4824	19		-10	4763	18		-8
Ten pat, b. 199	1753	5536	28	1	15	5251	9	2	10
Ten pat, b. 201	1754	5524	8	1/3	0	5327	23		1
Ten pat, b. 208	1755	6495	9	1	18	6594	6	1	24
Ten pat, b. 213	1757	6448	9	1	-1	6294	7		-5
Ten pat, b. 218	1758	6833	18		6	6872	18	1	9
Ten pat, b. 219	1759	7096	5		4	6617	21		-4
Ten pat, b. 223 ⁹⁸	1760	7868	6	1	11	7161	22		8
Ten pat, b. 228	1761	7364	11		-6	7067	24	2	-1
Ten pat, b. 231	1762	8335	5		13	9020	20	2	28
Ten pat, b. 237	1764	11573	19		39	12082	12	2	34
Ten pat, b. 245	1766	7555	7		-35	7485	10		-38
Ten pat, b. 246	1767	14149	17		87	14174	10		89
Ten pat, b. 255	1771	33178	29	2	134	34654	27		144
Ten pat, b. 258	1772 ⁹⁹	31336	24		-6	45958	27	2	33
Ten pat, b. 259	1773	21660	8		-31	39660	8		-14
Ten pat, b. 263 ¹⁰⁰	1774	30105	16	2	40	31782	21	9	-20
Ten pat, b. 264 ¹⁰¹	1775	21641	21		-28	22051	3		-31
Ten pat, b. 265 ¹⁰²	1776	25716	18		19	25991	14	9	18
Ten pat, b. 267 ¹⁰³	1777	26540	24		3	26559	25	9	2
Ten pat, b. 262 ¹⁰⁴	1778	25964	6		-2	43277	29	2	63

⁹⁸ Tas pats: ten pat, b. 224.

⁹⁹ Iš viso tais metais surinkta tiek, kiek buvo išlaidų, o pasiskolinta tik nedidelė suma. Tačiau tarp pajamų fiksuojama *skladanka wszystkich cechów* (6246 auksinų) ir kt. Atmetus šias pajamas kaip „netipines“ įplaukas, miesto pajamų tebuvo 31 336 auksinai 24 grašiai.

¹⁰⁰ Ten pat, b. 262, l. 1–23 – tik pajamos, iš viso 19801:17:2.

¹⁰¹ Ten pat, l. 24–42 – tik pajamos, iš viso 21623:15.

¹⁰² Ten pat, b. 266; taip pat žr.: ten pat, b. 262, l. 43–67 – tik pajamos be galutinės suvestinės, mūsų skaičiavimu 18929:11.

¹⁰³ Ten pat, b. 262, l. 68–94 – tik pajamos be suvestinės, mūsų skaičiavimu 23583:12.

¹⁰⁴ Pajamos nurodomos iš ten pat, l. 95–117 (be suvestinės), o išlaidos iš ten pat, b. 270, l. 15–20. Taip pat žr. išlaidų miesto reikmėms fragmentą: ten pat, b. 269.

Šaltinis	PAJAMOS					IŠLAIDOS			
	Metai	Aukš- nai	Gra- šiai	Pini- gėliai	Proc.	Aukš- nai	Gra- šiai	Pinigė- liai	Proc.
Ten pat, b. 272 ¹⁰⁵	1779	35905	19		38	65565	21		52
Ten pat, b. 278, l. 1–6v ¹⁰⁶	1780	21288	21		-41				
Ten pat, b. 283 ¹⁰⁷	1781	36910	2	2	73	47027	22	2	
Ten pat, b. 286	1783	45962	4		25	42664			-9
Ten pat, b. 288	1784	51210	27		11	51267	9		20
Ten pat, b. 294	1785 ¹⁰⁸	45978	18		-10	48788	18	2	-5
Ten pat, b. 307	1788	44040	26	2	-4	70906	17		45
Ten pat, b. 315	1789	65052	14		48	64400	22	2	-9
Ten pat, b. 329 ¹⁰⁹	1791	47619	18		-27	60968	26	2	-5
Ten pat, b. 333 ¹¹⁰	1792	35580	20		-25	50633	24		-17
Ten pat, b. 340 ¹¹¹	1794	51188	12	½	23				

¹⁰⁵ Tas pats: ten pat, b. 273 (be suvestinės).

¹⁰⁶ Tas pats: ten pat, b. 276 – tik pajamos, bet trūksta kelių lapų.

¹⁰⁷ Taip pat žinomi dar du 1781 m. nepilni pajamų sąrašai: ten pat, b. 278, l. 7–14 ir b. 280. Taip pat žr. 1781 m. vasario – 1782 m. išlaidų knygą (ten pat, b. 284). Žinoma ir nepilna 1782 m. pajamų knyga, kurioje trūksta kelių lapų (ten pat, b. 285).

¹⁰⁸ Taip pat žr. 1786 (ten pat, b. 297, l. 467–486) ir 1787 m. (ten pat, b. 338, l. 198–213) išlaidų fragmentus.

¹⁰⁹ Šioje knygoje skaičiuota beveik pusantrų metų, čia pateikiame 1791 m. vasario – 1792 m. sausio skaičius.

¹¹⁰ Taip pat žr. kitą pajamų–išlaidų knygą, apimančią 1791 m. (?) mėn. – 1792 m. gegužės mėn., kurios suvestinėje nurodomos pajamos 76873:24 ir tokios pat išlaidos (ten pat, b. 335, l. 59v–60). Kai kurių išlaidų fragmentai nuo 1792 m. birželio mėn. užfiksuoti b. 375, l. 101.

¹¹¹ Čia nurodomos pajamos 1793 m. kovo – 1794 m. sausio mėn.: 1793 m. kovo–spalio mėn. pajamos fiksuojamos ten pat, b. 340, o 1793 m. spalio – 1794 m. kovo mėn. pajamos yra ten pat, b. 344. Vėliau žinomos miesto pajamos tik nuo 1794 m. rugpjūčio mėn., kai Vilnių užėmė Maskvos kariuomenė (ten pat, b. 365, l. 1).

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

BALIŃSKI, Michał. *Dawna akademia wileńska. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803*. Petersburg: nakładem i drukiem Jozefata Chryzki, 1862.

DUBINSKI, Piotr. *Zbiór praw y przewileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu Miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno: Drukarnia J. K. Mci przy akademii, 1788.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija. Sud. A. Baliulis, E. Meilus. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

URBANAVIČIUS, Agnius. 1672, 1674–1676 mokestinių metų Vilniaus miesto pajamų ir išlaidų knygos (rankraštis), prieiga per internetą: <http://talpykla.istorija.lt/handle/99999/2467> [žiūrėta 2018 02 24].

Volumina Legum, t. VII. Petersburg: nakładem i drukiem Jozefata Ohryzki, 1860, s. 198–200. *Wilniane. Żywoty siedemnastowieczne*. Op. D. Frick. Warszawa: Duo Studio, 2008.

XVII a. vid. Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1–4. Sud. E. Meilus. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011–2015.

BLAŽYTĖ, Danutė. Vilniaus miesto išdo pajamos ir išlaidos XVIII a. antroje pusėje. In: *Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės 1980 m. gegužė. Trečioji knyga*. Vilnius: LTSR mokslų akademija. Istorijos institutas, 1980, p. 111–112.

FREJLICH, Kamil. *Horodnictwo wileńskie i jego jurydyka w XVII wieku*. Warszawa, 2017 (daktaro disertacija).

HUSZOWSKI, Stanisław. *Ceny we Lwowie w latach 1701–1914*. Lwów: Skład Główny, Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, 1934.

HUSZOWSKI, Stanisław. *Ceny we Lwowie w XVI i XVII wieku*. Lwów: Skład Główny, Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, 1928.

JURGINIS, Juozas. Reakcinis bažnytinių jurisdikų vaidmuo Vilniaus istorijoje. In: *Lietuvos istorijos instituto darbai*, t. 1, 1951, p. 102–115.

JURGINIS, Juozas, MERKYS, Vytautas, TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*. Vilnius: Mintis, 1968.

Lietuvos istorija, t. 7, d. 1: KIAUPA, Zigmantas. *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*. Vilnius: Baltos lankos, 2005.

KLOVAS, Mindaugas, Elmantas MEILUS, VALIONIENĖ, Oksana. Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI–XVIII a. apžvalga (rankraštis), prieiga per internetą: <http://www.istorija.lt/wp-content/uploads/2014/11/Vilniaus-senamiescio-posesiju-raidos-XVI-XVIII-a-apzvalga.pdf> [žiūrėta 2018 02 26].

ŁOWMIANŃKA, Marja. *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*. Wilno: Wydawnictwo Magistratu m. Wilna, 1929 (perleista Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005).

MANYŠ, Bernadetta. 1760 m. gaisro Vilniuje pasekmės remiantis *Kurjer Litewski* pranešimais, *Lietuvos istorijos metraštis. 2017 metai* 2, 2018, p. 157–169.

MEILUS, Elmantas. Rusų okupacinė valdžia Vilniuje 1655–1661 m. In: *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono: prof. Broniaus Dundulio atminimui*. Sud. I. Valikonytė, Vilnius, 2001, p. 278–295.

OBST, Jan. Rachunki miasta Wilna. In: *Litwa i Ruś*, z. VII–IX. Wilno, 1913, s. 77–186.

PAKNYS, Mindaugas. *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

RAGAUSKAS, Aivas. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedis, 2002.

SAMALAVIČIUS, Stasys. *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*. Sud. A. Samalavičius, par. A. Ragauskas. Vilnius: Edukologija, 2011.

SLIESORIŪNAS, Feliksas. Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais. In: *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono: prof. Broniaus Dundulio atminimui*. Sud. I. Valikonytė, Vilnius, 2001, p. 311–328.

Lietuvos istorija, t. 6: SLIESORIŪNAS, Gintautas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.

TOMASZEWSKI, Edward. *Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*. Lwów: Skład Główny, Kasa im. Rektora J. Mianowskiego, 1934.

WÓJTOWICZ, Grzegorz, WÓJTOWICZ, Anna. *Historia monetarna Polski*. Warszawa: Twigger, 2003.

THE TRASURY OF THE CITY OF VILNIUS IN 1647–1794 BASED ON THE DATA OF THE REVENUE-EXPENDITURE BOOKS

Summary

MINDAUGAS K L O V A S

The article offers an inquiry into the treasury of the city of Vilnius. Currently available sources make it possible to conduct a more thorough analysis of the city's revenues as of 1647. Prior to the Muscovite occupation of 1655, the income of Vilnius City Magistrate has been estimated to amount to 15–17 thousand Lithuanian auksinas. Based on the revenue analysis in the period from 1657 to 1794, four stages in the development of the city of Vilnius have been identified: 1) from 1657 to 1661 – the agony of the city's treasury during the Muscovite occupation; 2) from 1662 to 1701 – the period of partial recovery of the city's treasury when the income did not exceed 72 per cent of former revenues and the average income amounted to 8 374 auksinas (49 per cent of the “antediluvian” level). The author of the article assumes that during the Muscovite occupation the Magdeburgian part of Vilnius lost at least 55 per

cent of its former economic capacity; 3) from 1712 to 1762 slow recovery of the treasury following the recession caused by the Great Northern War was observed as the average income reached 4 478 auksinas which made up mere 26 per cent of the revenues collected before the occupation of 1655. Thus the period from 1712 to 1747 witnessed the longest stagnation in the treasury of the city of Vilnius; 4) from 1764 to 1794 a rapid increase in the city's treasury was observed as the level of income exceeded by far that recorded before the occupation of 1655. In 1767 the city's income amounted to 14 149 auksinas, whereas in 1771 it reached as much as 33 178 auksinas, i.e. increased almost two and a half times and well exceeded the revenues collected before the occupation of 1655. In the period from 1764 to 1794 the total average income amounted to 33189 auksinas.

In the period under investigation the accounting of the city's revenues and expenditures was based on the inventory of 1647. Only in the late 17th century new isolated taxes were introduced to replenish the treasury, for example, a tax on the imported malt or trade in salmon, which made up a separate group in accounting books. The new taxes, however, were an insignificant contribution to the city's treasury, amounting to 5 or less per cent. In the second half of the 18th century the structure of the treasury revenues underwent significant changes. The transfer of the gate tax, which had the greatest impact on income growth, to the Magdeburgian part of the city in 1766 was accountable for the structural changes. The said tax became the most significant contribution to the treasury and could amount to as much as 70 per cent of the city's total income. Revenue growth was also due to the increase in tax rates which had been boosted 2–3 times since 1779. Besides, in the second half of the 18th century the city started incurring additional expenses as starting with 1767 it began paying contribution to the Muscovite army, later substituted with the duty of provision for the armed forces of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the so-called garrison of the city. The largest sums of money were allocated to the Muscovite army – in 1767–1779 these expenditures amounted to 34–82 per cent of the city's total spending. This led to the fact that in the second half of the 18th century the city had treasury deficit for at least 18 years and treasury surplus for mere three years. The deficit amounted to as much as 45 per cent, whereas the surplus did not exceed 7 per cent. It can be stated that contribution to the Russian army was among the key factors accountable for the city's growing debt and significant increase in taxes. Taking into consideration devaluation, it seems that the significant increase in the city's revenues in the second half of the 18th century was more or less illusory as compared to the level recorded before the occupation of 1655.

Gauta 2017 m. spalio mėn.
Priimta 2017 m. gruodžio mėn.

Mindaugas Klovas – Lietuvos istorijos instituto Miestų tyrimų skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas. Tyrinėja Vilniaus miesto ūkio ir posesijų raidą XVI–XVIII a.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01108.

El. paštas: mindaugas.klovas@yahoo.com